

III.4

Svatý stolec a pronásledování Židů v Itálii

Setkání patnácti nacistických špiček se pod předsednictvím Himmlerova zástupce R. Heydricha uskutečnilo dne 20. ledna 1942 v zámku na břehu jezera Wannsee poblíž Berlína. Došlo k němu půl roku poté, co A. Hitler pověřil R. Heydricha provedením příprav na konečné vyřešení židovské otázky ve sféře německého vlivu v Evropě. Ve Wannsee se tak fakticky jednalo o státní koordinaci místních vyhlazovacích iniciativ ve střední a východní Evropě.³⁵⁴ První hromadné popravu Židů, které se prováděly střelbou do týlu, považovala nacistická byrokracie za pomalý, špinavý a psychicky náročný proces. Ani jejich *zefektivnění* v podobě plynování Židů ve speciálně upravených vozech, do jejichž nitra byly přivedeny výfukové plyny, nacisty neuspokojilo. Vzhledem k omezené kapacitě plynových vozů, které byly již nasazovány v Polsku a později v Sovětském svazu, bylo zabíjení pomalé. Proto byla v šesti polských táborech, v Osvětimi-Březince, Chełmnu, Treblince, Sobiboru, Majdanku a Belzecu, kam byli od jara 1942 deportováni Židé ze střední Evropy, vybudována stacionární smrtící zařízení, která měla oxidem uhelnatým či cyklonem B likvidovat oběti nacistického běsnění *efektivněji*, zejména rychleji a levněji. Logisticky náročné deportace Židů na východ začaly na jaře 1942 a probíhaly až do podzimu 1944.³⁵⁵

Informace o tzv. konečném řešení židovské otázky dostával Svatý stolec od jara 1942. Dne 18. května obdržel Vatikán prostřednictvím apoštolského nuncia v Bernu Filippa Bernardiniho (1884–1954), mimochodem synovce bývalého státního sekretáře P. Gasparriho, memorandum německého židovského publicisty Richarda Lichtheima (1885–1963) a německého filozofa a rezidenta Světového židovského

354 CORNWELL, *Hitlerův papež*, s. 257; O'SHEA, *A Cross Too Heavy*, s. 182.

355 GOLDHAGEN, Daniel Jonah, *Hitlerovi ochotní katani. Obyčejní Němci a holocaust*. Praha 1997, s. 160–161.

kongresu Gerharta Moritze Riegnera (1911–2001), které popisovalo zoufalou situaci Židů na Slovensku, v Chorvatsku, v Maďarsku a ve Francii.³⁵⁶ Svědectví o děsivém osudu Židů potvrzovaly i další listy a telegramy, které Svatý stolec v průběhu roku obdržel, např. listy apoštolských nunciů z Budapešti, Bukurešti, Bernu a Istanbulu. Uváděly, že deportace na východ znamenají odsouzení Židů k jisté smrti. V létě 1942 se s Piem XII. osobně setkal i kaplan italských vojsk v SSSR Pirro Scavizzi (1884–1964), který mu líčil zoufalé poměry Židů ve východní Evropě. Když mu sděloval podrobnosti o jejich zabíjení, jehož byl svědkem, papež plakal jako malé dítě.³⁵⁷ Zprávy o vraždění potvrzovali i zvláštní americký vyslanec u Svatého stolce M. C. Taylor, britský vyslanec u Svatého stolce F. Osborne a telegramy židovských komunit z celého světa. Referoval o nich rovněž spojenecký tisk, který udával, že v Evropě již bylo zavražděno více než milion Židů.³⁵⁸ Pro světovou veřejnost byla tato čísla neskutečně vysoká, takže jim mnozí odmítali uvěřit.

Odhodlán již déle nemlčet, tlačěn k veřejné aktivitě vyslaneci Velké Británie F. Osbornem a Spojených států amerických H. H. Tittmannem, s poukazem na propad morální autority Svatého stolce v táboře Spojenců, Pius XII. konečně promluvil. V rozhlasovém projevu na Vánoce 1942, jenž představoval papežův nejsilnější protest proti masovému bezpráví, vyjádřil podporu všem trpícím, přičemž se dotkl zejména osudu Židů: *„Lidstvo dluží ten slib nesčíslným mrtvým, kteří leží pohřbeni na válečných polích: oběť jejich života v plnění povinností je smírnou cenou nového a lepšího sociálního řádu. Lidstvo dluží ten slib nekonečnému trpícímu zástupu matek, vdov a sirotků, kteří se museli dívat, jak jim bylo vyrváno světlo, útěcha a podpora jejich života. Lidstvo dluží tento slib oněm nesčíslným vyhnancům, které válečná vichřice vytrhla z jejich vlasti a rozptýlila po cizích zemích. Mohli by lkát s prorokem: Dědictví naše dostali cizáci, domy naše cizinci. Lidstvo dluží tento slib statisícům osob, které*

356 FRIEDLÄNDER, *Pius XII. a třetí říše*, s. 92–101.

357 Actes et Documents du Saint Siege relatifs a la Seconde Guerre, VIII, eds. Pierre Blet a kol., Scavizzi Piovì XII. 12. 5. 1942, s. 534.

358 O'SHEA, *A Cross Too Heavy*, s. 216; CHADWICK, *Britain and the Vatican*, s. 216–217.

*bez jakékoliv vlastní viny, někde i jen z národnostního nebo rasového důvodu, jsou vydány na smrt a postupné záhubě. Lidstvo dluží tento slib mnoha tisícům nebojících, dětem, ženám, nemocným a starcům, jimž válka ve vzduchu – jejíž hrůzy jsme již několikrát od počátku odsoudili – bez ohledu neb bez dostatečné přesnosti odňala život, majetek, zdraví, domov, útulek nebo chrám. Lidstvo dluží tento slib proudu slz a hořkostí, spoustě bolestí a muk, které vystupují z vražedné zkázy strašného konfliktu a zapřísahají nebe a volají o seslání Ducha sv., aby osvobodil svět od vlády násilí a hrůzy.*³⁵⁹

Papež se tak postavil na stranu tisíců těch, kteří trpěli. Třebaže svoji kritiku nacistické politiky vyjádřil pouze nepřímou, aniž by zmínil nějaký národ jménem, dotčení zřejmě dobře rozuměli, komu je vánoční poselství určeno.³⁶⁰ Když se následně H. H. Tittmann s Piem XII. setkal, vyjádřil mu své zklamání ze značně opatrného protestu, který se ani slovem nezmiňoval o nacismu a o nacistickém Německu. Řečeno slovy Piových odpůrců, papež se ve svých deklaracích nikdy otevřeně a jasně nezmiňoval o Židech jako o specifické skupině obětí nacistické perzekuce. Tato skutečnost se stává problémem v momentě, kdy hovoříme o morálním vůdcovství papeže. Zřejmě tu však u římského pontifika přetrvávala obava, jak prohlásil G. B. Montini, že by každé jeho kritické slovo proti Německu či Sovětskému svazu bylo zapláceno životem katolíků v každé z obou zemí.³⁶¹

Tvrdé nacistické represí čelili Židé na obsazených územích. Když bylo v létě 1942 do táborů smrti deportováno 21 000 Židů z Nizozemí, vydali nizozemští biskupové dne 26. července 1942 pastýřský list, v němž protestovali proti deportacím *neárijců včetně žen a dětí*. Rozhořčené nacistické úřady však namísto aby zmíněné propustily, naopak zařadily do transportů všechny katolíky židovského původu, které předtím slíbily nechat *na pokoji*. Nejznámějšími oběťmi těchto represí se staly karmelitánka Edith Steinová, řeholním jménem Terezie Benedikta od Kříže, a její sestra Rosa (1883–1942), které byly zatčeny dne 2. srpna a o týden později zavražděny

359 MANDL, *Papež Pius XII.*, s. 123.

360 Enchiridion delle Encicliche. Vol. VI, s. 1363–1382.

361 COPPA, *The Papacy, the Jews, and the Holocaust*, s. 203.

v plynové komoře v Osvětimi.³⁶² V roce 1987 byla E. Steinová papežem Janem Pavlem II. blahorečena a o jedenáct let později prohlášena za svatou. Pod vlivem dramatických událostí v Nizozemí sepsal papež Pius XII. list A. Hitlerovi, v němž protestoval proti nelidskému pronásledování Židů. Současně uvažoval o jeho zveřejnění na stránkách vatikánského listu *L'Osservatore Romano*. Z obavy před ještě většími represemi katolíků ze strany nacistického Německa však list nakonec neodeslal, ale zničil. Uvědomil si totiž, že by byly podobné protesty zbytečné a s ohledem na životy dotčených nebezpečné. Podle sestry P. Lehnertové papež svůj čin zdůvodnil následujícími slovy: „*Nemohu na sebe vzít takovou zodpovědnost. Je lepší zachovat na veřejnosti mlčení a v soukromí udělat, co bude možné.*“³⁶³ Známe však na druhé straně celou řadu papežových obav, že bude jeho mlčení jednou posuzováno špatně, např. v listu německým biskupům ze dne 20. února 1941 uvedl: „*Tam, kde by chtěl papež hlasitě a silně volat, je bohužel na místě vyčkávání a mlčení; tam, kde by chtěl jednat a pomáhat, je to trpělivost a naděje.*“³⁶⁴

Na adresu více než 40 000 Židů deportovaných z Francie v červenci 1942 neproněsl papež – na rozdíl od francouzských biskupů, kteří otevřeně protestovali – opět nic.³⁶⁵ Toto ticho přerušil Piův vánoční projev ve vatikánském rozhlase, o němž již byla řeč výše. Třebaže se jeho situace rapidně zhoršila po příchodu německých ozbrojených sil do Itálie v létě 1943, papež byl připraven dostát svému závazku. Rozhodl se proto podporovat pronásledované Židy skrytě, v nejvyšším možném utajení prostřednictvím tajné diplomacie. Ostatně Piově povaze odpovídal spíše mlčenlivý způsob pomoci než mučednické vzepření, třebaže jej mnozí církevní i laičtí představitelé vyzývali k důraznému a hlasitému vystoupení proti vraždění Židů.³⁶⁶ Na stranu Židů se naopak otevřeně postavili mnozí jiní cír-

362 WOLF, *Il Papa e il Diavolo*, s. 191–192, 199; TEUFFENBACH, *Eugenio Pacelli*, s. 190.

363 CORNWELL, *Hitlerův papež*, s. 265; KNOPP, *Vatikán*, s. 68.

364 BLET, *Pius XII. a druhá světová válka*, s. 311; COPPA, *The Papacy, the Jews, and the Holocaust*, s. 203.

365 MARCHIONE, *Papa Pio XII*, s. 17; MORLEY, *Vatican Diplomacy and the Jews*, s. 59.

366 KNOPP, *Vatikán*, s. 71.

kevní představitelé v Evropě, kteří tím riskovali své vlastní životy, např. luteránští biskupové v Dánsku a Norsku, pravoslavní biskupové v Řecku a Srbsku a katoličtí biskupové ve Francii, Nizozemí, Belgii, Chorvatsku a na Ukrajině. Někteří z nich skutečně zahynuli v koncentračních táborech, stejně jako ti, na jejichž obranu se statečně postavili.³⁶⁷

Před druhou světovou válkou žilo ve čtyřicetitřímilionové Itálii 47 252 Židů, takže jejich podíl oproti jiným středo- a východoevropským státům představoval relativně nízké číslo, méně než 1 % obyvatelstva země.³⁶⁸ Římská židovská obec nicméně patřila mezi nejstarší v Evropě. Od dob papeže Pavla IV. (1555–1559) v 16. století obývali Židé nově vytvořené ghetto, avšak jejich podmínky se v následujících staletích zhoršovaly; ke zlepšení jejich životního údělu docházelo pouze postupně. V době druhé světové války žilo v Římě více než 12 000 Židů, většina z nich již mimo bývalé ghetto, které se v polovině 19. století stalo poměrně příjemným a moderním místem.³⁶⁹ Úřad prezidenta židovské obce zastával Ugo Foà a hlavním rabinem byl Israel Zolli (1881–1956). Nový německý vyslanec u Svatého stolce E. von Weizsäcker, mimochodem otec pozdějšího šestého prezidenta Spolkové republiky Německo Richarda von Weizsäckera (1920–2015), který svůj úřad zastával v letech 1984–1994, se snažil „vyměnit“ zajištění exteritoriality Vatikánu a jeho bazilik za spolupráci s okupačními silami, tedy klid pro vatikánské představitele za jejich mlčení k nacistickým zločinům na území Itálie. Domníval se totiž, že by deportace římských Židů vedly k opuštění papežovy neutrality a k nepokojům v zemi.³⁷⁰ Na rozdíl od středo-, východo- a západoevropských Židů – Židé z Francie a Nizozemí byli deportováni od července 1942 – nebyli italští Židé až do roku 1943 deportováni do vyhlazovacích táborů v Polsku. Bylo to především

367 O'SHEA, *A Cross Too Heavy*, s. 9.

368 Jedná se o oficiální výsledky sčítání osob z roku 1938. NOLTE, *Fašismus ve své epoše*, s. 307; FELICE, Renzo De, *Storia degli ebrei italiani sotto il fascismo*. Milano 2006, s. 6.

369 CORNWELL, *Hitlerův papež*, s. 276; FELICE, *Storia degli ebrei italiani*, s. 10. Mezi italská města s početnou židovskou menšinou patřily dále Milán, Terst, Turín, Livorno, Florencie, Janov, Benátky a Ancona.

370 COPPOLA, *Entre la religión y la política*, s. 205.

zásluhou Pia XII., který opakovaně vyvíjel tlak na italskou vládu, aby neustupovala Berlínu, nevydávala židovské uprchlíky a nedeportovala Židy do koncentračních táborů. Situace se změnila po obsazení Říma Němci.

Shromážděním italských Židů k deportaci do Osvětimi byl pověřen velitel německých bezpečnostních složek v Římě major Herbert Kappler (1907–1978), který se tomuto úkolu zprvu bránil, protože chtěl Židy využít ke špionáži pro nacistické Německo. Argumentoval současně, že pro provedení zásahu není v Římě dostatečný počet spolehlivých mužů ve zbrani. Po dalším nátlaku Adolfa Eichmanna (1906–1962), který jmenoval velitelem likvidační akce vysokého důstojníka SS a strůjce likvidace Židů ve Francii a v Bulharsku Theodora Danneckera (1913–1945), se však H. Kappler rozhodl jednat. Na konci září 1943 postavil římskou židovskou obec před ultimátum a vyzval ji, aby do dvaceti čtyř hodin shromáždila padesát kilogramů zlata. V opačném případě pohrozil deportací všech mužů do koncentračního tábora. Třebaže do veřejné sbírky přispěli římská Židé značnou finanční hotovostí, šperky, prsteny i medailemi, sebrali mezi sebou pouze třicet pět kilogramů zlata a zbývajících patnáct kilogramů se jim stále nedařilo shromáždit. Proto vrchní římský rabin I. Zolli prostřednictvím kláštera Nejsvětějšího srdce Páně v Římě oslovil Svatý stolec a požádal papeže Pia XII. o půjčku. Ten Židům slíbil vyhovět. Ještě dříve než potřebnou sumu poskytl, mu však Židé hlásili, že se patnáct kilogramů zlata již podařilo získat díky darům katolické komunity ve městě. Výkupné ve zlatě bylo díky této pomoci zapláceno v plné výši a včas.³⁷¹ Židé však nevěřili, že by nacisté slovo dodrželi a *nechali je být*.

Na začátku října 1943 přicestoval do Říma zmíněný T. Dannecker. Mezi Židy propukla panika, celé židovské rodiny začaly houfně opouštět své domy a byty, přičemž se obracely na církevní instituce s prosbou o poskytnutí úkrytu. Pod přímým patronátem Pia XII. se více než 7 000 římských Židů ukrylo v kláštorech, kostelech, ubytovnách řeholních sester, v budovách církevního státu, v prostorách jezuitské univerzity, na farách a u katolických rodin,

371 BIZZARRI, *Il Principe di Dio*, s. 94–95; CHENAUX, *Pio XII*, s. 269.

kteří je za cenu ohrožení vlastního života chránily před téměř jistou smrtí v plynových komorách. Někteří Židé našli azyl v papežské letní rezidenci v Castel Gandolfo u Říma, jiní byli finančně zajištěni dosazením na významná místa ve vatikánské hierarchii (členové Vatikánské Akademie věd, Vatikánské knihovny atd.). Papežská garda se rozrostla z 300 na 4 000 mužů, z nichž 10 % tvořili Židé, kteří tak získali životně důležitý průkaz městského státu Vatikán. V církevních objektech zůstali Židé pod ochranou kněží, řeholníků a laiků, kteří je zásobovali jídlem, pitím, léky i oblečením, ukryti až do osvobození Říma v červnu 1944. Mimořádnou odvahu a statečnost projevil při ukrývání Židů a spojeneckých vojáků zejména katolický kněz irského původu Hugh O'Flaherty (1898–1963), kterému se mu dařilo s nasazením vlastního života prostřednictvím rozsáhlé zpravodajské sítě v Římě ukrývat a chránit tisíce lidí před fašismem a nacismem. Jeho obdivuhodné aktivity, jež nepostrádaly všechny prvky moderních akčních snímků, se staly předlohou jak romanopiscům, tak filmařům (kniha a film *Šarlatový a černý*, film 1983, kniha česky 2011) a oslovily světovou veřejnost.³⁷²

Přestože některé úkryty byly bohužel vyzrazeny – útulky byly přepadeny a skrývající se zatčeni, zdá se, že akce podniknuté na záchranu Židů byly především spontánním rozhodnutím stovek katolíků, kteří při díle milosti naslouchali hlasu svého srdce, a nikoliv papežskému nařízení, které zřejmě neexistovalo.³⁷³ Totéž probíhalo i v jiných italských městech obsazených Němci. Papež udělil pro tento účel dispens od klauzury u přísných řeholních řádů a vydal příkazy, aby mohli být Židé ukrýváni i na území Vatikánu. Je proto zásluhou Svatého stolce, že druhou světovou válku přežilo téměř 80 % italských Židů; naopak více než 80 % Židů v ostatních evropských zemích zahynulo. Řečeno jinými slovy, Pius XII. zachránil více Židů než kterýkoliv jiný papež v dějinách, ať je jejich počet v Evropě odhadován na 850 000 osob či méně.³⁷⁴ Pokud

372 GALLAGHER, John P., *Šarlatový a černý*. Kostelní Vydří 2011.

373 HESEMANN, Pio XII, s. 271; THOMAS, Gordon, *Papežovi Židé. Tajný plán Vatikánu na záchranu Židů před nacisty*. Praha 2013.

374 KNOPP, *Vatikán*, s. 76; STAPLETON, F. G., Pope Pius XII and the Holocaust. *History Review*, 2006, 56, s. 16–20.

v předválečné Itálii žilo méně než 50 000 Židů, v roce 1946 se jich zde nacházelo 46 000, z nichž 30 000 představovali Italové a 16 000 utečenci z Německa, Polska, Nizozemí, Jugoslávie, Francie a jiných zemí. Celkově bylo z Itálie v období let 1943–1945 deportováno 7 495 Židů, což je sice *strašlivé* číslo, ale ve srovnání s ostatními zeměmi, které se do vraždění Židů rovněž zapojily, *relativně* nízké, i když každý lidský život má jedinečnou cenu.³⁷⁵

Podobně i v jiných částech Evropy se Židé ukrývali v kláštorech či využívali pohostinnosti katolíků. Ve Francii bylo více než 6 000 dětí ukryto v kláštorech, na Slovensku a v Rumunsku vyjednávali vatikánští diplomaté s nacisty, čímž dokázali dočasně zadržovat transporty smrti. Záslužnou roli sehrál apoštolský delegát Angelo Giuseppe Roncalli (1881–1963), pozdější papež Jan XXIII., který během války vyvinul mimořádné úsilí na pomoc lidem postiženým světovým konfliktem. Vyjednal se Spojenci přísun humanitární pomoci do Němci okupovaného Řecka a s neoficiální pomocí německého vyslance v Turecku F. von Papena zabránil Turkům ve vydání několika set židovských uprchlíků zpět do Německa.³⁷⁶ Na konci roku 1944 jej papež Pius XII. jmenoval apoštolským nunciem v Paříži a pověřil jej obnovením francouzsko-vatikánských diplomatických styků, které byly za války značně pošramoceny. Volba A. Roncalliho znamenala jeho ocenění v očích představitelů římské církve i samotné její hlavy.³⁷⁷

Největší zátah nacistů proti Židům v Římě proběhl ráno 16. října 1943 a týkal se 1 259 osob včetně 896 žen a dětí, z nichž většina později zahynula v táborech smrti. Pius XII. byl o osudu římských Židů informován prostřednictvím italské princezny Enzy Pignatelli-Aragona okamžitě, dělo se to ostatně jen několik set metrů od vatikánských zahrad. K hlasitému odsouzení perzekuce Židů se papež v médiích v daném momentu sice opět neodhodlal, aby nezhoršil danou situaci, ale jednal dále v utajení – státní sekretář L. Maglione si ještě téhož dne, 16. října 1943, předvolal německého vyslance

375 TORNIELLI, *Pio XII*, s. 423; FELICE, *Storia degli ebrei italiani*, s. 465.

376 BLET, *Pius XII. a druhá světová válka*, s. 222–223.

377 PETRÁČEK, Tomáš, *Církev, tradice, reforma. Odkaz Druhého vatikánského koncilu*. Praha 2016, s. 127.

u Svatého stolce E. von Weizsäckera a požádal jej o intervenci u nacistických úřadů ve jménu „*lidstva a křesťanského milosrdenství*“.³⁷⁸ Veřejným protestem římského biskupa hrozil nacistům rovněž rakouský titulární biskup a rektor německé koleje Santa Maria dell'Anima Alois Hudal (1885–1963) – právě ten, který se po válce podílel na pomoci nacistům při útěku, vystavoval jim vatikánské pasy a ukrýval je v římských kláštorech, čímž se stal jakýmsi prototypem *vatikánské kolaborace s nacismem*; zřejmě se tak ovšem dělo bez vědomí a podpory vatikánské hierarchie v čele s papežem Piem XII.³⁷⁹ Na zásah Svatého stolce bylo skutečně 252 z 1 259 zatčených osob z budovy vojenské akademie propuštěno, většinou se jednalo o Nežidy či osoby, které měly nežidovské manželky či manžely. Podle některých svědectví se na místo dostavil dokonce státní sekretář Svatého stolce, který za vězněné osobně intervenoval. Navzdory německým slibům Svatému stolci i jeho opakovaným intervencím bylo po 16. říjnu 1943 Němci zatčeno a odesláno do Osvětimi dalších více než 1 000 Židů.³⁸⁰ Dalších 335 osob, z nichž 75 byli Židé, bylo později zavražděno při tzv. masakru v Ardeatinských jeskyních v březnu 1944, který představoval nacistickou pomstu za zabitě příslušníky jednotek SS v centru Říma dne 23. března. Obviňování Vatikánu, že nezabránil vykonání této popravky, je zde zcela nesmyslné, neboť akt msty připravovali nacisté ve značném spěchu a utajení a papež o něm nemohl vědět.³⁸¹

Zajímavý příběh představují životní cesty již zmíněného vrchního římského rabína I. Zolliho. Podobně jako mnozí Židé v Římě strávil i on období let 1943–1944 v úkrytu u věřící antifašistické rodiny Amadea Pierantonioho, což mu mnozí Židé jako *opuštění svého lidu* vyčítali. Po osvobození Říma v červnu 1944 sloužil jako vrchní rabín v římské synagoze obřad slavnostního díkůvzdání, přenášený

378 Actes et Documents du Saint Siege relatifs a la Seconde Guerre, IX, eds. Pierre Blet a kol., s. 505; CORNWELL, *Hitlerův papež*, s. 280.

379 O'SHEA, *A Cross Too Heavy*, s. 202; FRIEDLÄNDER, *Pius XII. a třetí říše*, s. 169; GUIDUCCI, Pierluigi, *Oltre la leggenda nera. Il Vaticano e la fuga dei criminali nazisti*. Milano 2015, s. 222–223.

380 CORNWELL, *Hitlerův papež*, s. 283, 285.

381 *L'Osservatore Romano*, 25. 3. 1944, resp. 2. 4. 1944; DELZELL, *Italian Anti-Fascist Resistance*, s. 91.

rozhlasem, při němž se slzami v očích děkoval papeži Piovi XII. a katolické církvi za všechno, co pro záchranu židovské komunity v Itálii udělali. Upozornil, že kdyby nebylo Pia XII. a církevních orgánů, přišli by téměř všichni Židé z Říma a z těch částí Itálie, které obsadili Němci, o život. Poté si vyžádal soukromou audienci u Pia XII., aby mu jménem celé římské židovské obce poděkoval. Na podzim 1944 se mu během bohoslužby v synagoze zjevil Ježíš Kristus, který zcela proměnil jeho duchovní život. Dne 13. února 1945 konvertovali on, jeho druhá žena i dcera ke katolicismu. Byl pokřtěn jako *Eugenio Maria* na Papežské univerzitě Gregoriana, jeho kmotrem se stal Augustin Bea (1881–1968), zpovědník papeže Pia XII. Po skončení druhé světové války I. Zolli vyučoval na římské univerzitě La Sapienza a na Papežském biblickém institutu. Zemřel ve věku 74 let v Římě.³⁸²

---

382 WEISBORD, Robert G., SILLANPOA, Wallace P., *The Chief Rabbi, the Pope, and the Holocaust. An Era in Vatican-Jewish Relations*. New Brunswick 1992.